

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΛ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ *

(ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ, ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ)

Ίδιαίτερος, νομίζω, λόγος πρέπει να γίνει για τις «Παρασκευές» της «Ελληνικής Ένωσης», που μου δόθηκε κιόλας ή άφορμή να τις σημειώσω. Η «Ελληνική Ένωση», που αριθμεί σήμερα περισσότερα από 1200 μέλη, ιδρύθηκε στα 1933. Είναι ένα σωματείο με δράση φιλανθρωπική πλατύτατη, που ένωσε νωρίς την ανάγκη να φροντίσει και για την προκοπή του βίου του πνευματικού. Με πρόεδρό της σήμερα το Γεώργιο Φωτιάδη, που ήταν επίσης πρόεδρος και στα 1939 και στα 1940, αποτελεί το κέντρο μιας κίνησης που δείχνεται ωφελιμότερη μέρα τη μέρα. Οργανώνει όμιλους, έρασιτεχνικές παραστάσεις, με ήθοποιους που κατέχουν και γνώση και ιδιοφυΐα και βαθύτατη αγάπη στο θέατρο, τις συγκεντρώσεις της Παρασκευής· διαθέτει αναγνωστήριο κ' ένα πυρήνα βιβλιοθήκης, που πρέπει με κάθε θυσία να γίνει αξία του προορισμού της. Είναι ένα φιλόστοργο καταφύγιο, όπου, κυριότατα, οι νέοι άνθρωποι βρίσκουν τον καιρό και τον τόπο να μιλήσουν για τα πνευματικά τους ενδιαφέροντα, να χαρούν το γόνιμο έρέθισμα μιας συνομιλίας, ν' ακούσουν και να μάθουν πολλά.

Ανάμεσα στις όμιλους που έγιναν φέτος στην αίθουσά της αξίζει να σημειωθούν εκείνες που έκαναν ο σοφός καθηγητής Ι. Παναγιωτίδης, ένας άνθρωπος πολύ φωτισμένος και πολύ εύπροσήγορος, με θέμα: «Νίτσε, ο δραματικός δραματιστής του υπερανθρώπου» κι ο Γ. Πατριαρχέας με θέμα: «Η εξέλιξη της τέχνης στη φορητή βυζαντινή εικόνα», κι ο Β. Κασαπάκης με θέμα: «Η τουρκική ποίηση». Είχα το ευτύχημα να παρακολουθήσω τις δυο τελευταίες· οι όμιλητές κάτεχαν άληθινά το θέμα τους και κρατούσαν ακοίμητη την προσοχή του κοινού, που πρόθυμα συμμαζώχτηκε να τους ακούσει. Ο Β. Κασαπάκης μάλιστα, που είναι τουρκομαθέστατος κ' έχει μεταφράσει με αναμφισβήτητη επιτυχία πολλά ποιήματα νεότερων Τούρκων ποιητών, και, θα πρέπει από χρέος ευσυνειδησίας να το σημειώσω, αξιολογότατα, είναι ένας ευγλωττος όμιλητής που αίχμαλω-

τίζει με το κέφι του, με τη ζωντάνια του, με την αναπαραστατική του ικανότητα και κατορθώνει, με την κοφτή, επιγραμματική του φράση να κατατοπίζει και τον πιο χυδαία άμυγλο, ως ποίμε έμένα.

Τα στερνά τουτα χρόνια ή αίθουσα της «Ελληνικής Ένωσης» γνώρισε κι Αθηναίους όμιλητές: τον Πέτρο Χάρη, τον Αιμ. Χουρμούζιο, το Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Εκεί έκαμα κ'έγω την πρώτη μου όμιλία. Παραστάθηκα και σε τρεις «Παρασκευές». Είδα το Γιάννη Χαλκούση, ανάμεσα στους νέους και στους λιγοστούς μισόκοπους, στα κορίτσια και στις κυρίες (αυτές δέν είναι μισόκοπες, όλες νεότατες είναι!), να διευθύνει τη συζήτηση με άφθαστο «τάκτ». Από τα ρωτήματα που διασταυρώθηκαν, από τις δίψες που φανερώθηκαν, από τις γνώμες που διατυπώθηκαν μόρεσα πολύ εύκολα να συμπεράνω, πως δέν υπάρχει ζήτημα είτε της δικής μας είτε της ξένης πνευματικής ζωής, που να μην κεντρίζει τα φιλότιμα νιάτα της Πόλης. Μου είπαν, πως ή παρουσία μου (κ' ήταν τουτο πολύ φυσικό, μιά που έρχόμουν από την Αθήνα) είχε συγκεντρώσει πλήθος πολύ μεγαλύτερο, πως δέν ήταν πάντα, πως δέν ήταν καθόλου ο κύκλος τόσο πλατύς. Η εύχή μου κι ο πόθος μου είναι να μένει ο κύκλος την κάθε βδομάδα τόσο πλατύς, για να προκόβουν οι εκεί φίλοι πνευματικά! Οι συγκεντρώσεις της Παρασκευής μου έπιτρέψανε πολλά συμπεράσματα. Άγγιξα το βαθύτερο στρώμα της πνευματικής παρουσίας του Έλληνισμού της Πόλης, στάθηκα με πολλή περίσκεψη και στις άναμεταξύ τους άντιλογίες τις κάποτε δξύτατες και συχνά άποκαλυπτικές. Βέβαια, οι γόνιμες δυνάμεις δέν είναι τόσο πολλές, ώστε να μπορούν να κομματιάζονται χωρίς κίντυνο. Και για τουτο καλό θα είναι, πιστεύω, να συγκεντρωθούν, να συσσωματωθούν και, διατηρώντας, φυσικά, την όποια τους άυτοτέλεια, ν' άποκαταστήσουν το ρυθμό μιας γεμάτης κατανόηση συνεργασίας.

Οι «Παρασκευές» της «Ελληνικής Ένωσης» είναι παράλληλες προς τις «Παρα-

* Συνέχεια από το προηγούμενο και τέλος.

σκευές» τῆς «Ἐφημερίδος». Καί τὴν «Ἐφημερίδα» τὴ μνημόνευσα στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἀρθροῦ μου τούτου. Εἶναι τὸ μόνο ἑλληνικὸ φύλλο ποὺ βγαίνει στὴν Πόλη τὸ πρῶτ. Ὑπάρχουν ἄλλες δύο, ἀπομεσημεριανές ἢ, σωστότερα, μεσημεριανές, κατὰ τὴ συνήθεια ποὺ ἐπικράτησε καί στὴν Ἀθήνα τὰ στερνὰ τούτα χρόνια, ἡ «Ἀπογευματινὴ» καί τὸ «Βῆμα». Κ' οἱ τρεῖς δείχνουν πολλὴ προσοχὴ στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὰ ἡ «Παρασκευὴ» τῆς «Ἐφημερίδος» εἶναι πλουσιότερη σὲ περιεχόμενο. Τυπώνει στίχους καί πεζά, καί συχνὰ ὁ νέος βρίσκει στίς στήλες τῆς τὴν πρώτη ἐνθάρρυνση, ποὺ τοῦ στέκεται πάντα τόσο χρησιμὴ γιὰ νὰ τραβῆξει πάρα πέρα. Κείμενα ὄριμα δὲ λείπουν ἐπίσης ἀπὸ τίς παρασκευιάτικες τούτες σελίδες. Ἡ «Ἐφημερίς» βγαίνει καί τὴν Κυριακὴ τὸ πρῶτ· εἶναι ἀνάλογη μὲ τὰ παλιὰ δευτεριάτικα φύλλα τοῦ δικοῦ μας τύπου, ἀν' ὅχι μὲ τὰ καθαυτὸ δευτεριάτικα ἐντυπα, ποὺ βγαίνουν μιὰ φορά τὴ βδομάδα. Μικρὲς στὸ σχῆμα καί κακοτυπωμένες εἶναι οἱ ἑλληνικὲς ἐφημερίδες τῆς Πόλης. Μὰ δὲν παύουν νὰ φροντίζουν γιὰ μιὰ καλυτέρευση, ποὺ εἶναι τόσο ἀπαραίτητη. Τὸν καιρὸ ποὺ ἤμουν στὴν Πόλη, πληροφορήθηκα μὲ χαρὰ πὼς ἔφτασαν πιά ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ οἱ καινούριες λινοτυπικὲς μηχανές τῆς «Ἐφημερίδος». Τὸ περιστατικὸ εἶναι ἀληθινὰ ἀξιοσημεῖωτο.

Οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀθήνας κυκλοφοροῦν ἐκεῖ ἐλάχιστα, μὲ δεκαπέντε καί συχνὰ περισσότερες μέρες καθυστέρηση. Ἔρχονται μὲ τὸ καράβι, τὸ «Ἰσταμπούλ», μὲ τὸ ἴδιο ἔρχονται καί τὰ περιοδικά, γιὰτί στοιχίζουν πολὺ τὰ κόμιστρα τ' ἀεροπορικὰ. Καί τὸ «Ἰσταμπούλ» κάνει, γιὰ τὴν ὥρα, τὸ ταξίδι μιὰ δυὸ φορές τὸ μῆνα. Τὰ ἑλληνικὰ βιβλία εἶναι περίπου ἀνεύρετα. Μονάχ' ἂν φίλος στείλει κανένα σὲ φίλο, ἢ ἂν καμιὰ ξεμοναχιασμένη παραγγελιά μπορέσει κάπου κάπου ἀπὸ κάποιον βιβλιοπώλη νὰ ἐκτελεστεῖ. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλός. Τὸ ἑλληνικὸ κράτος θεωρεῖ καί τὸ βιβλίον ἐμπόρευμα ποὺ μπορεῖ νὰ τοῦ προσπορίσει συνάλλαγμα. Καί ὑποχρεώνει τὸν ἐκδότη, ποὺ θέλει νὰ στείλει κάτι στὸ ἐξωτερικόν, νὰ πάρει ἄδεια ἀπὸ τὴν «Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος» καί νὰ «προσκομίση», μέσα σὲ ὀρισμένη προθεσμία, τὸ ἀντίστοιχο συνάλλαγμα. Μὰ ποιὸς ἐκδότης εἶναι βέβαιος πὼς θὰ πουληθοῦν ὅλα τ' ἀντίτυπα ποὺ θὰ στείλει, ὥστε ν' ἀναλάβει τὴ σχετικὴ ὑποχρέωση; Οἰκονομολόγος δὲν εἶμαι κι ἀπὸ τέτια πράματα δὲν καταλαβαίνω πῶς πολλὰ ἀπ' ὅσα μπορεῖ νὰ καταλάβει ἕνας κοινότατος γραφιάς. Μὰ δὲν κατορθώνει μὲ κανένα τρόπο νὰ τὸ χωρέσει τὸ κεφάλι μου, πὼς μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν νόμοι ποὺ ν' ἀπαγορεύουν τὴν ἐξαγωγή τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου—καί ποῦ; στὰ ἐλάχιστα μέρη τοῦ ἐξωτερικοῦ ὅπου θὰ εἶταν δυνατό μὲ κάποιαν ὠφέλεια νὰ τοποθετηθεῖ, θέλω νὰ πῶ τὴν Πόλη,

τὴν Κύπρο, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Ἀμερικὴ. Σὰ νὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διαδομένη σ' ὅλον τὸν κόσμον καί σὰ νὰ συναγωνίζεται τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον τὸν καπνόν, τὸ λάδι, τὴ σταφίδα ἢ τὴ σμύριδα, προσδοκοῦμε συναλλαγματικὰ ὠφελήματα ἀπὸ δαῦτο καί μάλιστα σὲ τούτη τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ δύσμοιρο μαραζώνει ἀζήτητο στὰ ράφια τῶν ἀθηναϊκῶν βιβλιοπωλείων. Κ' ἔπειτα μιλοῦμε γιὰ πνευματικὴ ζωὴ! Καί λησμονοῦμε, πὼς, ἂν ὑπάρχει κι ἂν καρποφορεῖ ἀκόμα ὁ ἐντεχνος λόγος ὁ νεοελληνικός, τοῦτο δὲν ὀφείλεται παρὰ στὸν ἥρωισμό μερικῶν ἀνθρώπων, ποὺ τοὺς κατέχει ὁ δαίμονας νὰ γράφουν, κι ἄς ποτίζονται τόσα φαρμάκια, καί μερικῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ποὺ ξεοδεύουν νὰ τυπώσουν τὰ βιβλία τῶν πρώτων κ' εἶναι πρόθυμοι νὰ καρτεροῦν ὑπομονετικὰ «τὴν ἐξ ὕψους παρηγορίαν». Νομίζω, πὼς εἶναι καιρὸς πιά νὰ βρεθεῖ κάποιος τρόπος, ὥστε τὸ νεοελληνικὸ βιβλίον νὰ κυκλοφορήσει πλατύτερα ἀνάμεσα στὸν Ἑλληνισμό τοῦ ἐξωτερικοῦ καί σὲ τιμὲς προσιτές. Γιατί—καί τοῦτο πρέπει νὰ εἰπωθεῖ—τὰ ἐλάχιστα ἑλληνικὰ βιβλία ποὺ πουλιοῦνται στὴν Πόλη πουλιοῦνται πανάκριβα. Δὲν ξέρω, ἂν ἡ κερδοσκοπία εἶναι ὁ μόνος λόγος. Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ μόνιμη ἐκθεσὴ ἑλληνικοῦ βιβλίου στὰ σημαντικότερα κέντρα τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Στὴν Πόλη ἡ «Ἑλληνικὴ ἔνωση» θὰ εἶταν, σὲ μιὰ τέτια περίσταση, τὸ κατάλληλο ὄργανο.

Μίλησα γιὰ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον καί θυμήθηκα πόσα βιβλιοπωλεῖα συναπάντησα στὴν Πόλη, στὸ Σταυροδρόμι τὰ περισσότερα καί μεγαλύτερα, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν «Ἀσέτ». Τὸ ξένο βιβλίον, τὸ γαλλικόν, τὸ ἀγγλικόν, τὸ ἀμερικανικόν, τὸ ἐλβετικόν, τὸ ἰταλικόν, κυκλοφορεῖ πλατύτατα καί σὲ τιμὲς ποὺ εὐκολύνουν ἀληθινὰ τὸ βιβλιόφιλον καί τὸ φιλαναγνώστη. Καί τὸ τουρκικόν βιβλίον εἶναι ἀφθονο πιά καί συχνὰ τυπωμένο μὲ προσοχὴ καί καλαισθησία. Κ' εἶναι πολὺ δύσκολο ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Πόλης ὁ γλωσσομαθέστατος νὰ μὴν προτιμήσει τὸ ξένον βιβλίον, ποὺ τοῦ προσφέρνεται ἄνετα, καί νὰ μὴν ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰ ἔργα τοῦ καιροῦ μας τὰ φημισμένα, ποὺ τὰ βρίσκει σὲ κάθε του βῆμα, σὲ κάθε προθήκη, ἐλκυστικά. Ἀφοῦ στὴν Ἀθήνα τὸ ξένο βιβλίον εἶναι ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου τοῦ ἐντεχνου καί νὰ μὴν εἶναι στὴν Πόλη; Κ' ὕστερα, ἡ Πόλη δὲ μοῦ χρησιμεύει παρὰ σὰν ἀφορμὴ γιὰ μιὰ διαπίστωση. Τὸ νεοελληνικόν βιβλίον—κ' ἐννοῶ, φυσικά, τὸ ἀξιο τοῦ προορισμοῦ του, ὅχι τὴ λαϊκὴ φυλλάδα τὴν ἀσημαντότατη—εἶναι πάντα ἕνα δύσκολο εἶδος. Διαβάζεται λίγο καί λιγότερο ἀγοράζεται, γιὰτί ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ ἀνάγκη ἢ οἰκονομικὴ, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ συνήθεια ἢ κακὴ εὐνοοῦν ἀπεριόριστα τὸ δανεισμό. Ὁ νεοελληνας εἶναι, βέβαια, φιλομαθής, μὰ τοῦ εἶναι πῶς ἀρεστὴ ἢ ἐπιπόλαιη μὀρφωση ἢ φανταχτερὴ, παρὰ ἢ

συστηματική κατάρτιση. Καί γιὰ τοῦτο, κι ὅταν μπορεῖ, τὸ βιβλίο δὲν τ' ἀγοράζει, τὸ δανείζεται· καὶ τὸ διαβάζει μιά μονάχα φορά, καὶ συχνὰ ἐπιπόλαια, μὲ τὸν πόθο κάτι νὰ ξέρει, κάπως νὰ μπορεῖ νὰ μιλήσει, καὶ μὲ καμάρι μάλιστα ἀφθαστο, γιὰ τοῦτον τὸν συγγραφέα, γιὰ κείνο τὸ θέμα. Μπροστὰ λοιπὸν σὲ μιά τέτια κατάσταση τὸ χρέος μας εἶναι ὄχι νὰ ἐμποδίζουμε, νὰ προωθοῦμε ὅσο μπορούμε τὴ διάδοσή του, τὴν πλατύτερη. Ὑπάρχουν ἕνα σωρὸ Ἑλληνες ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορά μας, καὶ πολλοὶ εὐπορότατοι, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὸ ἀγοράσουν τὸ βιβλίο τὸ νεοελληνικὸ καὶ νὰ συντελέσουν στὴν προκοπή του, ἂν τὸ βροῦνε μπροστὰ τους, ὄχι ἂν χρειαστεῖ μὲ κόπο καὶ μόχθο νὰ τὸ ἀναζητήσουν. Ἄς τοὺς εὐκολύνουμε νὰ τὸ βροῦνε μπροστὰ τους. Εἶναι μοιραῖο πάντα νὰ ἴπηγαίνει ὁ Μωάμεθ στὸ βουνό, ὄχι νάρχεται τὸ βουνὸ στὸ Μωάμεθ.

Ὁ λόγος γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Πόλης θὰ εἶταν λειψός, ἂν δὲ μιλοῦσα καὶ γιὰ τὴν παιδεία τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ κυριότερα ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια εἶναι πέντε: Τὸ Ζωγράφειο ἀρρεναγωγεῖο καὶ τὸ Ζάππειο παρθεναγωγεῖο στὸ Πέραν· ἡ «Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή» καὶ τὸ Ἰωακείμειο παρθεναγωγεῖο στὸ Φανάρι· ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. Ὅλα τοῦτα τὰ ἐκπαιδευτήρια παρέχουν μόρφωση γυμνασιακὴ· μονάχα ἡ Σχολὴ τῆς Χάλκης, μὲ τὸν εἰδικότερο προορισμὸ τῆς, ἔχει καὶ πρόγραμμα εἰδικότερο καὶ πλατύτερο. Ὑπάρχουν καὶ πολλὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Συναπάντησα ἀνάμεσα στοὺς ἐκπαιδευτικοὺς τῆς Πόλης ἀνθρώπους μὲ γερὴ μόρφωση, μὲ ἀνοιχὴ καρδιά καὶ νοῦ ἀνοιχτό, ἀφοσιωμένους στὴ μεγάλη τους, ἀποστολὴ ποὺ εἶναι πάντα ἡ ἀποστολὴ τοῦ δασκάλου. Δουλεύουν τριανταεξὶ ὧρες τὴ βδομάδα ὁ καθένας, γιὰ νὰ ἐπαρκέσουν στὶς διδαχτικὲς ἀνάγκες τῶν παιδιῶν. Φόρτος ἐργασίας. Οἱ παλιότεροι εἶναι πιά πολὺ κουρασμένοι κι ὥστόσο δὲ φειδωλεύονται καὶ τὴν ἔσχατη δύναμή τους. Οἱ νεότεροι, παρ' ὅλο τὸ θερμὸ τους ζῆλο, δὲν κατορθώνουν νὰ πληρώσουν ὅλα τὰ κενά. Χρειάζεται μιά ἐνίσχυση, νὰ βρεθεῖ ἕνας τρόπος, ὥστε νὰ καταρτισθοῦν ἀρκετοὶ λειτουργοὶ τῆς δημοτικῆς παιδείας κατὰ πρῶτο λόγο, καὶ τῆς μέσης, ποὺ εἶναι καὶ ἡ καλύτερα ὀργανωμένη, κατόπι. Ἐδῶ, στὴν Ἀθήνα, ὑπάρχουν ἕνα σωρὸ ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ δὲ μπορούν ν' ἀπορροφηθοῦν ἀπὸ τὸν κρατικὸ προϋπολογισμό. Θὰ εἶταν πολὺ εὐχάριστο, ἂν κατόρθωναν μερικοὶ νὰ πάνε κεῖ πέρα, ἀνθρώποι γερὰ μορφωμένοι καὶ ἱκανοὶ νὰ σταθοῦν στὸ κέντρο τὸ διεθνικὸ ποὺ εἶναι πάντα ἡ Πόλη.

Μιλώντας γιὰ τὰ σχολεῖα, θυμοῦμαι τώρα τὰ λαμπρὰ οἰκοδομήματά τους. Ἡ «Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή» εἶν' ἕνα χτή-

ριο ποὺ ἐπιβάλλεται μὲ τὸν ὄγκο του, μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ του, μὲ τὴ θαυμάσια τοποθέτησή του, ψηλά, στὸ Φανάρι, ἀντίκρου στὸν Κεράτιο. Πέρασα κάμποσες ὧρες στὴ βιβλιοθήκη τῆς, ποὺ ὅλο καὶ τὴν ταχτοποιοῦν καὶ τὴ φροντίζουν οἱ ἐκεῖ καθηγητές. Ἐνίωσα τὴ μεγάλη χαρὰ τοῦ βιβλιόφιλου μπροστὰ στὶς παλιές ἐκδόσεις τῶν πολυτιμότερων, στοὺς κλασσικοὺς καὶ στοὺς «πατέρες» καὶ στοὺς νεότερους. Τὴν ἴδια χαρὰ, καὶ πολὺ ἐντονότερη, ἐνίωσα στὰ ὑπόγεια διαμερίσματα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ὅπου βρίσκονται, μὲ περισσὴ ἐπιμέλεια ταξινομημένοι, ἀληθινοὶ θησαυροὶ. Ἀθάνατα κείμενα σὲ θαυμάσια τυπώματα, σὲ θαυμάσια δεσίματα. Ἀπάνου τους ἔχουν ἀπομείνει τὰ χνάρια τῆς σοφίας καὶ τῆς καλαισθησίας γενιῶν καὶ γενιῶν, τῶν γενιῶν ποὺ τὰ συμμάζωξαν ἀπὸ τοὺς τόπους τοὺς πρὸ μακρινούς, μὲ δαπάνη ἀδρότατη καὶ μόχθο πολὺ, γιὰ νὰ τὰ προσφέρουν στὴ γνωστικὴ βουλιμία τῶν ἐπιγόνων. Μέσα σὲ κείνα τὰ διαμερίσματα, σὲ κείνο τὸ ἥσυχο χτήριο μὲ τοὺς λιγοστοὺς τρόφιμους, σὲ κείνο τὸ γαλήνιο νησί τοῦ Μαρμαρά, μὲ τὸ βαθυπράσινο πεῦκο, μὲ τὸ κύμα τὸ γαλανό, τὰ βιβλία δὲν εἶναι πεθαμένα· κατέχουν τὴν ἀγέρραστη ζωντάνια τῆς ὁμορφιάς. Ὁ ἐξαισιος λόγος ποὺ γίνεται κείμενο, τυπογραφικὸ στοιχεῖο καὶ στολίδι καὶ χαρτί καὶ δέσιμο, εὐφροσύνη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ, εἶναι κάτι ποὺ γαληνεύει καὶ ξεκουράζει.

Τὸ Ζωγράφειο καὶ τὸ Ζάππειο, μὲ τοὺς μακρότατους διάδρομους, τῶν πλατύτατες αἴθουσες, τῶν μαρμαρόσκαλες καὶ τοὺς κίονες, μολονότι χτισμένα σὲ χώρους πυκνοκατοικημένους, ἀναδίνουν τὸν ἀέρα τῆς παλιᾶς εὐγένειας, μιᾶς ἀρχόντιᾶς ποὺ τονώνει τὴ δίψα τῆς μάθησης. Οἴκοι παιδείας. Τὰ παιδιὰ ποὺ προσπερνοῦν τὸ κατώφλι τους δὲ μπορεῖ νὰ μὴ νιώθουν, πῶς μπαίνουν σὲ τόπους ἱεροῦς καὶ πῶς ἡ γνώση, ἅμα τὴ συνοδεύει κ' ἡ παράλληλη ἀσκηση τῆς ψυχῆς, ὄχι μονάχα τοῦ νοῦ ἢ γύμναση, εἶναι προνόμιο τοῦ ἀνθρώπου πολυτιμότετο. Καὶ τὸ νιώθουν τοῦτο τὰ παιδιὰ, καθὼς μπορεῖ νὰ κρίνει κι ὁ περαστικὸς ἀκόμα ἀπὸ τόσα σημάδια — κι ἀπὸ τὸν ἀποχαιρετισμὸ τῶν τελειόφοιτων τοῦ 1947, τὸν καταχωρημένον στὸ λεύκωμα τοῦ Ζωγράφειου.

Ἐδῶ, στὴν Ἀθήνα, ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς ἔχει καταντήσει πυρετικός. Ἡ Πόλη εἶναι ἤρεμη. Κ' ἔτσι ἀνάμεσα στ' ἄλλα μπορεῖ νὰ χαρεῖ ὁ περαστικὸς καὶ τὴ χαρὰ τὴν ἀνεχτίμητη τῆς συνομιλίας, αὐτὴ τὴν πανάρχαια εὐφροσύνη, ποὺ καὶ γενικότερα ὁ εἰκοστός αἰώνας τὴ γεύεται σπανιότατα. Δὲν ἔχουμε ἀποχτήσει τὴν ἀρετὴ τῆς γόνιμης αἰωπῆς. Ἀσταμάτητα φλυαροῦμε. Κι ὥστόσο, σκοτωμένος πέφτει ἀπὸ τ' ἀδρῶσα χεῖλη μας ὁ λόγος. Ἄλλοτε οἱ ἀνθρώποι μπορούσαν ὧρες ὀλάκερες νὰ κουβεντιάσουν ἀπάνου σὲ θέματα πνευματικὰ καὶ νὰ

νώθουν, πὼς δίνοντας ἔπαιρναν κιόλας κάτι τὸ μέγιστο κι ἀσώτευοντας τὸ μέσα τους πλοῦτος πλούταιναν κ' οἱ ἴδιοι ἀπεριόριστα. Ἄπὸ τὰ «σαλόνια τὰ φιλολογικά» τῶν περασμένων καιρῶν πήραν θάρρος γιὰ νὰ κερδίσουν τὴν προκοπὴ τους ἰδιοφυῆς, ποὺ καὶ νὰ μαραίνονταν μπορεῖ σὲ διαφορετικά, ἀφιλόξενα, κλίματα κι ἀνάβλυσαν στοχασμοὶ ποὺ ἔμειναν ἀθάνατοι καὶ ξεκίνησαν σχέδια ποὺ καταστάλαξαν σὲ βιβλία ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα ποὺ κατέχουμε. Σήμερα, ἔξω ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις, ποὺ δὲ χρειάζονται παρὰ μονάχα γιὰ νὰ ἐπικυρῶνουν τὸν κανόνα, τῆ «συνομιλία» καί, σ' ἓνα ψηλότερο ἐπίπεδο, τῆ «συζήτηση» ἔχει ἀντικαταστήσει ἡ ἀργόσχολη κοσμικὴ φλυαρία, ποὺ ταλαντεύεται μωδιασμένη ἀνάμεσα στὶς μετεωρολογικὲς ἀνοησίες, στὴν ἐπίδειξη πρόχειρου πνεύματος, ἀξιοθρήνητου, καὶ στὴν πολιτικὴ. Ἄντ' ἀντὶ καὶ κούραση ἀνυπόφερτη. Ἡ ἠλιθιότητά τῆς κούφιας ἐμβρίθειας. Καὶ μιὰ γλώσσα ταξιδεμένη ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, μισοελληνικὴ, μισογαλλικὴ, μισοεγγλέζικη, ἀσχημάτιστη, ἀχρωμάτιστη, χωρὶς γεύση, χωρὶς οὐσία. Ἡ Πόλη νομίζω, πὼς διατηρεῖ ἀκόμα τὴν παράδοση τῆς «συνομιλίας». Μοῦ ἔλαχε, μερικὲς νύχτες μαγευτικὲς, σὲ φιλόξενα σπίτια νὰ δοκιμάσω καὶ πάλι τὴν ἀναγάλλια τῆς ἐγκάρδιας γνωριμιᾶς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἀνθρωποδιαμέσου ἑνὸς φραστικοῦ ὄργανου ἐξαιρετικὰ καλλιεργημένου, λεπτοῦ κ' εὐαίσθητου. Τόνωθα, τίς ὥρες κείνες, πὼς ὁ λόγος δὲν ἔπεφτε κούφιος, χωρὶς ἀντίλαλο· πὼς κυμάτιζε σὲ κάποιες ψυχές, πὼς ἐρέθιζε κάποια πνεύματα, πὼς ἀποχτοῦσε καὶ βάρος καὶ σπουδαιότητα. Συναπάντησα πρόσωπα ποὺ κατέχουν τὴν τέχνη, ὄχι νὰ μιλοῦν, νὰ συνομιλοῦν, τούτη εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη ἰκανότητα, καὶ ποὺ μποροῦσαν ν' ἀκούνε. Αὐτοὶ οἱ στερνοὶ εἶναι οἱ ἀκροατὲς οἱ «φιλήκοοι», τόσο διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπαυδημένους κι ἀδιάφορους θαμῶνες, ποὺ ἀναπαύονται μακάρια στὶς αἴθουσες τῶν διαλέξεων τῆς Ἀθήνας. Καθὼς ἐκεῖνος ποὺ διδάσκει μαθαίνει δυὸ φορές, σύμφωνα μὲ τὸ γνωστὸ λόγιον, ἔτσι κ' ἐκεῖνος ποὺ μιλεῖ ἀντίκρου σὲ ἀκροατὴ μὲ ἀκονισμένη εὐαίσθησία καὶ ἀκοίμητη νόηση, γίνεται καλύτερος, φροντίζοντας καὶ τὴ λέξη καὶ τὴ φράση καὶ πάνου ἀπ' ὅλα τὸ νόημα. Θὰ θεωρούσα τὸν ἑαυτὸ μου ἀσυχώρετο, ἀν καταγράφοντας στὶς εὐκαιρὲς τούτες σελίδες τὴν πρώτη μου συγκομιδὴ ἀπὸ τὸ ταξίδι τῆς Πόλης, δὲ στεκόμουν γιὰ λίγο καὶ στὸ περιστατικὸ τῆς «συνομιλίας» τὸ πολυσημαντο.

Εἶπαμε γιὰ τὸ λόγο. Καὶ τὴν ὥρα τούτη θυμοῦμαι τὴν παράσταση ποὺ μόρεσα νὰ παρακολουθήσω στὸ «Τούρκικο θέατρο», τὴν ἐπισημότερη καὶ πιὸ φροντισμένη σκηνὴ τῆς Πόλης. Πρόθυμοι φίλοι, ποὺ κατέχουν τὴ γλώσσα βαθύτατα, μοῦ πρόσφεραν τὴν

πολύτιμή τους ἐπικουρία, μεταφράζοντας περίπου λέξη πρὸς λέξη, εὐκόλα καὶ πιστά, καθὼς μόρεσα νὰ συμπεράνω, τὸ κείμενο. Ἔτσι κατόρθωσα νὰ τὸ νιώσω τὸ ἔργο. Κ' ἤμουν ἀληθινὰ τυχερὸς ποὺ κείνο τὸ βράδι παιζόταν ἡ σκηνικὴ δημιουργία νέου δραματοῦργου, τοῦ Sabahattin Kudret Aksal, μὲ τὸν ὑποβλητικὸ τίτλο «Σύγνεφα πάνου ἀπὸ τὸ σπίτι» («Evin üstündeki Bulut»). Κάποια γνωριμιά μὲ τὴν τούρκικη λογοτεχνία τοῦ καιροῦ μας ἔκαμα στὸ διάστημα τούτου τοῦ ταξιδιοῦ μου. Μὰ νομίζω, πὼς δὲν πρέπει καθόλου νὰ μιμηθῶ τὸν ἐράσμιο κύριο Levesque, μιλώντας γιὰ ἔργα γραμμένα σὲ γλώσσα ποὺ δὲν κατέχω. Ἐκεῖνος, βέβαια, προχώρεσε πολὺ περισσότερο, μεταφράζοντας κιόλας. Μὰ καὶ πάλι, ἔντιμο δὲ θάταν νὰ ἐπιχειρήσω τὴν κριτικὴ ἑνὸς λόγου, ποὺ δὲ θὰ κατόρθωνα νὰ τὸν συλλάβω παρὰ μονάχα ἐννοιολογικά, χωρὶς ἀπόχρωση, χωρὶς ζέστα, χωρὶς τὴν ἀμεσότητα ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ὀλοκληρωτικὴ κατάχτηση. Κι ἂν μνημονεύω τὰ «Σύγνεφα πάνου ἀπὸ τὸ σπίτι», τὸ κάνω μόνο καὶ μόνο γιὰ τὴν λειψή μου ἀκροαματικὴ ἰκανότητα συμπληρώθηκε μὲ τὴν ἐνάργεια τῆς θεᾶς. Καὶ μπορῶ νὰ σηπείωσω, χωρὶς τὸν κίντυνο νὰ πέσω σὲ λάθος, πὼς ὁ Sabahattin Kudret Aksal εἶν' ἓνας ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος κ' ἐξαιρετικὰ λεπτότεχνος λυρικός ποιητής. Καὶ τὸ ἔργο ὀλόκληρο ἰσχυρὸτητα σπουδαία δὲν εἶχε. Ἐλειπε ἡ περιπέτεια, ἡ δραματικὴ σύγκρουση. Ἐνα σιγαλὸ πάθος τὸ διαπότιζε. Καὶ μιὰ ποίηση, ποὺ ξεχειλίζε σὲ κάθε σκηνή, μουσικὴ, ὑποβλητικὴ, δροσάτη, μὲ τὸ θέλγητρο τοῦ ἀληθινὰ νέου, γιὰ μὲ τουλάχιστο τὸν ἀμύητο. Τύχη εἶταν ἀγαθὴ καὶ ποὺ ἔπαιζε στὸ ἔργο κείνο ἓνα ἀπὸ τοὺς κύριους ρόλους, τὸ ρόλο τοῦ πατέρα, ὁ H. Kemal Gürmen, ὁ σημαντικότερος ἠθοποιὸς τῆς Πόλης. Τὸ δίχως ἄλλο, ὁ δραματοῦργος ἀγάπησε τὴ λυρικὴ φράση τοῦ συμβολισμοῦ — καὶ μάλιστα τοῦ γαλλικοῦ συμβολισμοῦ καὶ κατόρθωσεν ὥστε ἓνας λιγνὸς μύθος, ποὺ μόλις θ' ἀρκοῦσε νὰ καλύψει τὴν ἀπαίτηση ἑνὸς lever de rideau, γέμισε τρεῖς ὀλάκερες πράξεις. Ὑποβλητικὰ καὶ περισσὰ φροντισμένη εἶταν καὶ ἡ σκηνοθεσία. Κ' ἡ γλώσσα ἡ ἀγνωστὴ μου ἤχουσε μουσικὰ, ὑγρὴ καὶ σερπετῆ καὶ καθάρια στὰ χεῖλη προσώπων ποὺ κάτεχαν τὴν τέχνη νὰ τὴ μιλοῦν. Ἀκόμα καὶ ἡ σύλληψη τοῦ μύθου εἶταν ποιητικὴ: ἓνας φίλος τοῦ πατέρα, ἀνὺπαντρος, ἀνθρώπος τοῦ κόσμου, ποὺ διατηρεῖ καὶ στὰ μισοκοπίσματά του ὄλη τὴ φρεσκάδα τῆς νιότης καὶ ποὺ ἔρχεται προσκαλεσμένος νὰ περάσει κάμποσες μέρες στὸ σπιτάκι τὸ γαλήνιο τῆς ἐξοχῆς καὶ νὰ ξυπνήσει τοὺς ἀπόδημους πόθους σ' ὄλα τὰ πρόσωπα μέσα κεῖ, στὴ μητέρα, παλιά του ἀγάπη, στὴ μεγαλύτερη κόρη, ἀγάπη του νέου, στὴν κόρη τῆ μικρότερη καὶ στὸ γιό, ποιητὴ καὶ χιμαιροκυνηγὸ ἀκαταδάμαστο. Τὸ πέρασμά του τὸ σύντομο, σὰν

τοῦ φθινοπωρινοῦ πουλιοῦ, φέρνει τὴ συγνεφιά πάνου ἀπὸ τὸ σπίτι. Μὰ ἡ θύελλα δὲν ξεσπάζει. Οἱ πόθοι διπλώνουνται καὶ πάλι στὸν ἑαυτὸ τους, κανέννας δὲ βρίσκει τὴν τόλμη ν' ἀφεθεῖ στὸ μακρινὸ κι ἀνεχπλήρωτον ὄνειρό του—κι ὄλα ξαναπαίρνουν τὴν πρωτοτερινὴ τους ὑπόσταση, ἡ κραυγὴ ξαναγίνεται ὑπόκωφος βόγγος, καί, στὸ τέλος, φυσικά, σιωπὴ. Τὸ μικρὸ τοῦτο ἔργο βρέθηκε, μέσα μου, πέρα γιὰ πέρα σύμφωνο μὲ τὴ μαλακὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ συναπάντησα στὴν Πόλη, μὲ τὸν χλιδὸ χειμωνιάτικο ἥλιο, καταμεσῆς τοῦ Φλεβάρη, μὲ τὴ χαμηλὴ καταχνιά, μὲ κείνο τὸ κλίμα τῆς θαυμαστῆς ὑποβολῆς, ποὺ εἶναι τὸ κλίμα τῆς πολιτείας τὸ μονιμότερο. Ἀκόμα καὶ σὰν ἔπεσε τὸ χιόνι, ἀριὸ καὶ τοῦτο, λές καὶ δὲ χρειάστηκε παρὰ μονάχα γιὰ νὰ σβῆσει τὶς βέβηλες πατημασιές πάνου στὴν καταπράσινη χλόη τῆς ἐξοχῆς καὶ νὰ κάμει πιὸ ὑπόκωφες καὶ πιὸ γεμάτες πόθο καὶ νοσταλγία τὶς φωνές τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Ἐπειδὴ μὲ κατέχει πάντα ὁ δαίμονας τῆς οἰκειώσεως καὶ κάθε τόπο, εἴτε γιὰ πρώτη εἴτε καὶ γιὰ δέκατη φορά τὸν γνωρίζω, θέλω νὰ τὸν κάνω, ἂν ὁ τόπος κατέχει τὴ δύναμη, ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴν ψυχικὴ μου περιπέτεια, χωρὶς στόμφο, χωρὶς ἐπισημότητα, μὰ ὑπόβλητικά, ζεστά, μαλακά, ν' ἀγγίξω δηλαδὴ μὲσ' ἀπὸ τὸ χρῶμα καὶ τὴ διάθεση τῆς κάθε στιγμῆς τὴν οὐσία τὴν ἀξεθύμαστη, τὴν πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ, πῆρα μαζί μου κι ἀπὸ τὸ ταξίδι τοῦτο τὴ λεπτομέρεια, αὐτὸ τὸ μικρὸ καὶ τόσο ἀγαπημένο ψυχικὸ περιστατικὸ, προσπάθησα νὰ κερδίσω τὸ θέαμα καὶ τὸ ἄκουσμα μὲ τὸ ἐλάχιστο, ὄχι μὲ τὸ μέγιστο. Τώρα ὄλα κατάντησαν μνήμη. Μοῦ ἀρέσει νὰ τὸ ἐλπίζω, πὼς θὰ μοῦ σταθεῖ πολὺ γόνιμη. Κι ἀπάνου σὲ τοῦτο θὰ ποθεύουσα νὰ παρατηρήσω ἀκόμα, πὼς, καθὼς οἱ μέρες τῆς ἀπουσίας πληθαίνουν, κάτι σὰν ἕνα βιβλίο πλάθεται μέσα μου. Τὰ κεφάλαια ξεχωρίζουν ἀνάμεσα στὴ διάχυτη ἐντύπωση, παίρνουν μορφή, κρυσταλλώνονται. Ἡ γῆς κ' ἡ θάλασσα, ὁ τόπος κ' οἱ ἄνθρωποι, ἡ ὥρα τοῦ ἡλιοῦ κ' ἡ ὥρα τῆς νύχτας, ἡ παράδοση κ' ἡ ἱστορία, τὸ μνημεῖο καὶ τὸ καθημερινὸ περιστατικὸ κερδίζουν στὸ μάκρος τὴν αὐτονομία τους, γεμίζουν οὐσία—καὶ κείνο τὸ ἐπάλληλο, τὸ σπασμωδικὸ, τὸ πληθωρικὸ ποὺ ἐνωθα τότες, ἡ ζεστὴ κείνη κι ἄμεση πείρα μετασχηματίζεται, μὲ τὴ δύναμη τῆς σαφήνειας, σὲ μιὰ σειρὰ ἐνότητες, στίς ὥρες, νὰ ποῦμε. Κ' ἡ πολιτεία καὶ τὰ περίγυρα, ὅσα μπόρεσα νὰ ἰδῶ σὲ μιὰ πολύπονη περιπλάνηση, γεμάτη ἔνταση, τὴν ἔνταση τῆς κάθε στιγμῆς, μαρμαρώνουν σὲ μιὰν ἀπόσταση μυθικὴ, ὅπου ἡ ἀλαφράδα τῆς πρώτης θεᾶς συνταιριάζεται μὲ τὸ καταστάλαγμα τῆς περισυλλογῆς. Ἡ πιὸ πολύτιμη, βέβαια, ἀνάμεσα σὲ τοῦτες τὶς ὥρες, εἴταν ἡ ὥρα τῆς Ἁγία-Σο-

φιάς, γεμάτη θάμπος καὶ κατάνυξη. Ἡ φημισμένη ἐκκλησιὰ εἶναι σήμερα μουσεῖο· καὶ διευθυντῆς ἐκεῖ μέσα ἕνας ξύπνιος ἐπιστήμονας, ποὺ λατρεύει μὲ πάθος τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ γενικότερα, ὁ Muzzafer Ramazanoglu· τοῦ χρωστῶ πολλὴ χάρη, γιὰ τὴν προσφέρθηκε νὰ μὲ ὀδηγήσει καὶ δὲν ἀρνήθηκε νὰ μοῦ ἀναπτύξει τὴ θεωρία του, γνωστότατη καὶ στοὺς ἐδῶ εἰδικούς, γιὰ τὴν ἀρχιτεχτονικὴ ἱστορία τοῦ μεγάλου μνημείου. Ὑστερα, ἡ ὥρα τοῦ Ἐγιοῦπ, μέσα στὴν καταχνιά καὶ στὴ βροχὴ τῆς σιγαλῆς, τῆς στεκάμενης. Κ' ἡ ὥρα τῶν ὀνομαστῶν τζαμιῶν, θέλω νὰ πῶ τοῦ τζαμιοῦ τοῦ Σουλεῦμάν καὶ τοῦ τζαμιοῦ τοῦ Ἀχμέτ καὶ τοῦ τζαμιοῦ τοῦ Σελήμ καὶ τοῦ τζαμιοῦ τοῦ Ρουστέμ πασᾶ, τοῦ κατάφορτου ἀπὸ κεραμουργήματα, ὅπου οἱ λαλέδες ἀνθοβολοῦν σ' ὀλάκερη τὴ μαγευτικὴ τους πολυμορφία. Κ' ἡ ὥρα τοῦ ναοῦ τῆς Χώρας μὲ τὰ ψηφιδωτὰ του τ' ἀπαρόμοιαστα, τὰ μοναδικὰ. Κ' ἡ ὥρα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν βυζαντινῶν τειχῶν καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἄλλων τῆς αὐτοκρατορίας. Κ' ἡ ὥρα τῶν σουλτανικῶν παλατιῶν καὶ τῶν κήπων, τοῦ Τόπ καποῦ, καὶ τοῦ Ντολμᾶ Μπαξέ, καὶ τοῦ Γιλδίζ. Κ' ἡ ὥρα τοῦ Βοσπόρου, καὶ τῶν νησιῶν, τῆς Χάλκης, τῆς Πριγκήπου. Κι ὁ Γαλατᾶς. Καὶ τὸ Φανάρι. Καὶ πόσα ἄλλα, ἀκαταμέτρητα, ἀκόμα! Μιὰ πολιτεία, φημισμένη στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, μιὰ μεγάλη καρδιά ποὺ ἀντιλάλησε τὸ ρυθμὸ τῆς ἀνθρωπότητας, πρωτεύουσα αὐτοκρατοριῶν δεκάξι ὀλάκερους αἰῶνες, ὅπου πέτρα δὲν ὑπάρχει χωρὶς ἱστορία, καὶ μιὰ ἱστορία ζωντανὴ πάντα καὶ πάντα γεμάτη νόημα, εἴταν σὰ νάρθε πολὺ κοντὰ μου, ὄχι σὰ νὰ πῆγα κοντὰ τῆς ἐγῶ καὶ ν' ἀφέθηκε στὴ δίψα μου καὶ στὴν ἀγάπη μου. Θυμοῦμαι τὴ στιγμὴ τούτη τὸ λυρικό παραλήρημα τοῦ De Amicis, σὰν τὴν ἀντίκρουσε γιὰ πρώτη φορά, μὲ τὸ καράβι, ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ. Σήμερα, τὸ ἀεροπλάνο μᾶς ἐμποδίζει νὰ χαροῦμε παρόμοια θεᾶ. Μὰ ἡ ἀσταμάτητη περιδιάβαση, μὲ ὀδηγὸ τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοση, καὶ μὲ τὴ συνείδηση τῆς ζεστῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ ἀντικείμενο, δὲν παύει νὰ προσθέτει ξάφνιασμα στὸ ξάφνιασμα. Ἡ Πόλη δὲν ἔχει ἕνα, ἔχει ἄπειρα πρόσωπα. Ἀνήκει σὲ κείνους τοὺς καταπληχτικοὺς τόπους τῆς γῆς, ὅπου ἡ φυσικὴ ὀμορφιά κ' ἡ γοητεία τῆς τέχνης γίνονται τὸ θαυμάσιο κάτοπτρο, ὅπου ὁ ἄνθρωπος τῶν αἰῶνων βλέπει τὴ μοῖρα του*.

I. M. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

* Ἡ κ. Ἀλίκη Ἀλγιανάκη - Καραγεωργίου, ποὺ ζεῖ τώρα στὴν Ἀθήνα, μὲ πληροφορεῖ, πὼς δὲν εἶχε τὴν ἀρχισυνταξία τῆς «Τέχνης» τὴν πρώτη χρονιά, καθὼς ἔγραφα στὴν προηγούμενη συνέχεια. Ἰδρυτικὸ μέλος εἴταν — κι ἀρχισυντάχτης ὁ καθηγητῆς κ. Παπακωνσταντίνου, ὁ ποιητῆς καὶ κριτικὸς. Ἐπανορθῶν τὴν παραδρομὴ μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση.